

MACHADO DE ASSIS

8x

MACHADO DE ASSIS

Táto kniha vychádza vďaka finančnej podpore Nadácie Národnej knižnice v spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí.

MINISTÉRIO DAS
RELAÇÕES EXTERIORES

8 x Machado de Assis

z portugalského originálu Papéis Avulsos (prvé knižné vydanie 1882) Teoria do Medalhão (1), O Espelho (2), O Alienista (3) Várias Histórias (prvé knižné vydanie 1896) A Cartomante (4), Um Homem Célebre (5), A Causa Secreta (6) Páginas Recolhidas (prvé knižné vydanie 1899) Ideias do Canário (7), Missa do Galo (8)

Copyright © Machado de Assis

Preklad © Silvia Slaničková (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8), Zuzana Hríbiková (5)

Doslov Silvia Slaničková

Projektový manažment Zuzana Chudíková

Zodpovedná redaktorka Katarína Jusková

Grafický návrh a úprava AnaPress, s.r.o.

Grafický návrh obálky Martin Mistrík

V publikácii sú použité citáty z diel: William Shakespeare – Hamlet, preklad Jozef Kot, vydavateľstvo HEVI, 1994; Biblia – slovenský ekumenický preklad, Slovenská biblická spoločnosť, 2011; Sväté písmo (rímskokatolícky preklad), Spolok svätého Vojtecha, 2009; Dante Alighieri – Božská komédia – Peklo, preklad Viliam Turčány, Spoločnosť Dante Alighieri, Bratislava, 2007.

Slovak edition © Portugalský inštitút, Bratislava 2020, www.portugal.sk

Tlač EXPRESPRINT s.r.o., Partizánske

Printed in the Slovak Republic

ISBN 978-80-99967-02-2

OBSAH

- 6** Predhovor
- 7** Veštica
- 17** Ako sa stať potentátom
- 27** Kanárikove myšlienky
- 33** Polnočná omša
- 41** Slávny muž
- 53** Zrkadlo
- 63** Tajná príčina
- 74** Psychiater
- 129** Karneval masiek v Riu

Stačí si prečítať prvé odseky novely *Psychiater*, a hneď je zrejmé, ako geniálne narába Machado de Assis (1839 – 1908) so slovom, či už vyjadruje pocity svojich hrdinov, opisuje ich životné situácie, rozpráva príbeh alebo sa dáva do reči s čitateľom. Nepretržite nás prekvapuje nečakaným vývojom zápletky, prepletaním sa fantázie so skutočnosťou a duchaplnými hlbokými postrehmi. Zvyšných sedem poviedok v knihe 8 x *Machado de Assis*, ku ktorej sa mi dostalo tej cti napísať pár riadkov, iba potvrdzuje všestrannosť a originalitu jedného z najvýznamnejších – ak aj nie najvýznamnejšieho – predstaviteľov brazílskej literatúry. Dovoľujem si vyjadriť uznanie Zuzane Chudíkovej, riaditeľke Portugalského inštitútu, prekladateľkám Silvii Slaničkovej a Zuzane Hríbikovej a rovnako aj Nadácii Národnej knižnice a Ministerstvu zahraničných vecí Brazílie, ktorých zásluhou vychádza spomínaný titul. Uvedenie tohto Machadovho diela na trh v roku 2020 nadobúda osobitný význam medziiným preto, lebo práve uplynulo sto rokov diplomatických vzťahov medzi Brazíliou a bývalým Československom, a teda aj spoločných vzťahov so súčasným Slovenskom.

*Eduardo Gradilone
veľvyslanec Brazílskej
federatívnej republiky*

VEŠTICA

Hamlet hovorí Horatiovi, že sú veci na nebi i na zemi, o ktorých veda nesníva. Rovnaké vysvetlenie, len vyjadrené inými slovami, podala krásna Rita mládencovi Camilovi v jeden novembrový piatok v roku 1869, keď sa jej smial, že bola večer predtým u veštice.

„Smej sa, len sa smej. Vy, muži, ste už takí, ničomu neveríte. Ale vedz, že som tam išla a ona uhádla dôvod mojej návštevy, skôr než som jej ho prezradila. Sotva začala vykladať karty, povedala: ‚Niekoho máte rada...‘ Priznala som, že áno, ona vykladala ďalej, pozbierala karty a napokon vyhlásila, že sa bojím, či na mňa nezabudneš, ale nemám sa čoho.“

„Zmýlila sa!“ prerušil ju so smiechom Camilo.

„Nehovor tak, Camilo. Keby si vedel, čím som si kvôli tebe prešla! Veď napokon vieš, už som ti to hovorila. Nesmej sa mi, nesmej.“

Camilo ju vzal za ruky a vážne sa na ňu zadíval. Prisahal, že ju veľmi ľúbi a jej strach je detinský, ale keby mala akékoľvek pochybnosti, najlepšou vešticou bude on sám. Nato ju vyhrešil, že je neopatrná, keď chodí do takých príbytkov. Vilela by sa o tom mohol dozvedieť, a čo potom?

„Nedozvie sa! Dávala som veľký pozor, keď som tam vchádzala.“

„Kde je ten dom?“

„Nedaleko odtiaľto, na Ulici Starej gardy. Nikto tade nešiel. Upokoj sa, nie som hlúpa.“

Camilo sa opäť zasmial.

„Naozaj veríš tým veciam?“ opýtal sa.

A ona mu vtedy povedala, netušiac, že voľne cituje Hamleta, že na svete je veľa tajomných, a predsa pravdivých vecí. Ak im neverí, nech. Ale veštica naozaj všetko uhádla. Čo chce viac? Teraz je pokojná a vyrovnaná, a to ako dôkaz stačí.

Myslím, že Camilo mal čosi na jazyku, ale zháčil sa. Nechcel ju oberať o ilúzie. V detstve, ba aj neskôr, sa rovnako upínal na množstvo povier, čo mu vstúpila matka, tie sa však v dvadsiatke vytratili. Jedného dňa orezal všetky parazitujúce rastliny, až ostal iba obnažený kmeň náboženstva, a keďže obe učenia zdedil po matke, podrobil ich rovnakej nedôvere a napokon obidve zavrhol. Camilo v nič neveril. Prečo? Nevedel to vysvetliť, nemal jediný dôvod, jednoducho všetko popieral. Vlastne nehovorím celkom presne, lebo ak niekto niečo popiera, v istom zmysle to aj potvrdzuje. Camilo zoči-voči záhade nevyslovoval pochybnosti, iba pokrčil plecami a išiel ďalej.

Rozlúčili sa spokojní, on ešte viac než ona. Rita mala istotu, že ju ľúbi. Camilo okrem toho videl, ako sa bojí, riskovala preňho a navštívila vešticu, a hoci ju vyhrešil, ktovieprečo sa cítil polichotený. Dom, kde sa stretli, stál na niekdajšej Kapucínskej ulici a bývala v ňom Ritina krajanka. Rita zišla po Mangovníkovej ulici smerom domov na Botafogo, zatiaľ čo Camilo sa vybral po Ulici Starej gardy a cestou vrhol letný pohľad na kartárkin dom.

Vilela, Camilo, Rita, tri mená, románik a nijaké vysvetlenie. Poďme teda naň. Prví dvaja sú priatelia z detstva. Vilela si zvolil kariéru sudcu. Camilo sa proti otcovej vôli, ktorý z neho chcel mať lekára, zamestnal v štátnych službách. Otec však zomrel a Camilo sa rozhodol nestať ničím,

až kým mu matka nezariadila miesto štátneho úradníka. Začiatkom roka 1869 sa Vilela vrátil z inej provincie, kde sa oženil s krásnou, ale hlúpou dámou. Zanechal súdnictvo a plánoval si otvoriť právnu prax. Camilo mu zaobstaral dom blízko Botafoga a vybral sa ho privítať.

„To ste vy?“ zvolala Rita a podávala mu ruku. „Ani neviete, ako veľmi si môj manžel cení vaše priateľstvo, stále o vás rozpráva.“

Camilo a Vilela na seba vrelo pozreli. Boli skutoční priatelia. Camilo v duchu usúdil, že Vilelova manželka v ničom nezaostáva za opismi v listoch, ktoré mu priateľ posielal. Naozaj bola pôvabná a živá, so srdečným pohľadom a jemnými, spýtavými ústami. Bola o máličko staršia ako obaja muži, mala tridsať rokov. Vilela mal dvadsaťdeväť a Camilo dvadsaťšesť. Vilela však pre svoje vážne správanie vyzeral starší ako manželka, zatiaľ čo Camilo bol duševne aj v praktickom živote ešte iba prostoduchý mladík. Čas sa na ňom nepodpísal, chýbali mu aj krištáľové okuliare, aké dáva príroda niektorým do vienka, aby im pridala pár rokov. Nemal skúsenosti ani intuíciu.

Všetci traja sa začali stretávať. A stretnutia utužovali priateľstvo. Krátko nato zomrela Camilovi matka a v tejto tragédii mu boli obaja manželia veľkou oporou. Vilela zariadil pohreb, zádušnú omšu aj spísanie majetku zosnulej. Rita sa zatiaľ starala o útechu srdca a nikto by to nedokázal lepšie.

Camilo nikdy celkom nepochopil, ako sa z toho vyvinula láska. Rád s ňou trávil čas, liečila mu dušu, bola mu skoro ako sestra, no hlavne bola žena – a krásna ako obrázok. Z nej aj okolo nej sa šírila *odor di femmina* a on ho vdychoval z plných pľúc. Čítali rovnaké knihy, chodievali do divadla a na prechádzky. Camilo ju naučil hrať damu a šach a po večeroch spolu hrávali. Ona zle a on, aby ju potešil, iba o málo lepšie. Tolko všeobecne k situácii. A teraz

prejdime na osobnejšie podrobnosti – ako Ritine nástožčivé oči často vyhľadávali tie jeho a obracali sa naňho skôr než na manžela, jej studené ruky i nezvyčajné správanie. Raz na narodeniny dostal od Vilelu drahú vychádzkovú paličku a od Rity len cedulku, na ktorú ceruzkou napísala bežné blahoželanie. Až vtedy si uvedomil, po čom vlastne túži, lebo nedokázal od lístočka odtrhnúť zrak. Boli to len všedné slová, vo všednosti sa však tiež môže skrývať čosi povznášajúce alebo aspoň útešné. Stará drožka, v ktorej ste sa prvý raz viezli s milovanou ženou, pekne ukrytí pred svetom, je cennejšia ako Apolónov voz. Takí sú už ľudia aj veci, čo ich obklopujú.

Camilo chcel naozaj ujsť, ale už nemohol. Rita sa okolo neho obkrútila ako had, ovinula ho celého, až mu popraskali kosti, a do úst mu vstrekla jed. Omámila ho a podmanila si ho. Zaplavila ho zmes zahanbenia, strachu, výčítiek aj túžby, ale boj bol krátky a víťazstvo opojné. Zbohom, škrupule! Topánka sa čoskoro prispôsobila nohe, a už kráčali spolu po ceste, držali sa za ruky, zľahka stúpali po tráve aj štrku a netrápilo ich nič okrem toho, že sa im cnelo, keď neboli spolu. Vilelova dôvera a náklonnosť sa nijako nezmenili.

Jedného dňa však Camilo dostal anonymný list, v ktorom ho pisateľ označil za nemravníka a pokrytca a tvrdil, že o romániku všetci vedia. Camilo sa vylakal a v snahe odvrátiť podozrenie začal k Vilelovi chodiť zriedkavejšie. Priateľ si to všimol, no Camilo ospravedlňoval svoju neprítomnosť ľahkovážnym mladíckym flirtom. Nevinné otázky plodili klamstvá. Návštevy sa ešte preriedili, až napokon celkom zanikli. Možno v tom zohrala istú úlohu aj sebaúcta, túžba uniknúť manželovej vlúdnosti, aby ho tak neťažilo vlastné zákerné počínanie.

Približne vtedy zašla podozrievavá a vystrašená Rita za vešticou, aby zistila skutočnú príčinu Camilovho správania. Videli sme, že veštica jej prinavrátila dôveru a mládenec

ju zato vyhrešil. Ubehlo niekoľko týždňov. Camilo dostal ešte dva alebo tri anonymné listy napísané s takým zápalom, že nemohli byť iba svätuškárskeym varovaním, skôr v nich svoju nevraživosť prejavoval iný nápadník.

To aspoň tvrdila Rita, keď o čosi ťarbavejšie vyjadrila túto myšlienku: „Cnosť je lenivá a skúpa, nemrhá časom ani papierom, ale záujem je činorodý a márnotravný.“

Camila to neupokojilo. Obával sa, že neznámy zájde za Vilelom, a katastrofa je na svete. Rita pripustila, že stať sa to môže.

„Dobre,“ navrhla, „vezmem si obálky a porovnam pismo na nich s listami, čo mu prídu. Ak sa niektorý bude zhodovať, schovám ho a roztrhám.“

Nijaký taký list sa nezjavil, ale Vilela začal byť zachmúrený, málovravný, akoby mal nejaké podozrenie. Rita to hneď povedala svojmu milému a radili sa, čo ďalej. Podľa nej by mal Camilo opäť zájsť k nim a opatrne zistiť, čo má manžel nové, ktovie, možno sa mu zdôverí s nejakou obchodnou záležitosťou. Camilo nesúhlasil. Ak sa ukáže po toľkých mesiacoch, iba potvrdí podozrenie či obvinenie. Lepšie bude vystríhať sa rizika a niekoľko týždňov sa nevídať. Dohodli sa, ako si v prípade potreby napíšu, a v slzách sa rozlúčili.

Nasledujúci deň bol Camilo v úrade, keď dostal lístok od Vilelu: „Príď hneď k nám, musím s tebou okamžite hovoriť.“ Bolo čosi po obede. Camilo sa bez meškania vybral za ním, ale na ulici si uvedomil, že prirodzenejšie by bolo, keby ho Vilela zavolať do kancelárie. Prečo má ísť k nim domov? Všetko naznačovalo, že ide o vážnu záležitosť, a ak sa Camilovi niečo nezdalo, aj pismo vyzeralo roztrasené. Dal si všetky tieto okolnosti do súvisu so včerajšou správou.

„Príď hneď k nám, musím s tebou okamžite hovoriť,“ opakoval a hľadel na lístok.

V duchu už videl vrcholiacu drámu – pokorená, plačúca Rita, zúrivy Vilela, ktorý berie pero a píše lístok s istotou,

že sok sa dostaví a on bude čakať, aby ho zabil. Camilo sa zachvel od strachu. Potom sa kyslo usmial, priečilo sa mu zutekať, tak išiel ďalej. Cestou mu ešte napadlo zastaviť sa doma, možno nájde odkaz od Rity, ktorým sa všetko vysvetlí. Nenašiel však nič a nikoho. Vyšiel opäť na ulicu a myšlienka, že ich odhalili, sa mu videla čoraz pravdepodobnejšia. Išlo, prirodzene, o anonymné udanie, azda od toho istého človeka, ktorý sa mu predtým vyhrážal. Vilela už možno vie o všetkom. A prerušenie priateľových návštev bez zjavného dôvodu, iba s chabými výhovorkami mu to len potvrdilo.

Znepokojený a nervózny Camilo kráčal ďalej. Lístok už nečítal, ale slová vedel spamäti, mal ich pred očami, ba čo bolo horšie, Vilelov hlas mu ich šepkal do ucha. ‚Príď hneď k nám, musím s tebou okamžite hovoriť.‘ Vyriečnuté manželovým hlasom zneli tajomne a hrozivo. Príď hneď – načo? Bola skoro jedna popoludní. Znepokojenie v ňom ustavične narastalo. Tak živo si predstavoval, čo sa stane, až tomu uveril a v duchu to videl pred sebou. Naozaj sa bál. Uvažoval, či si nevziať zbraň, obozretnosťou nič nestratí, ak k ničomu nedôjde. Myšlienku však vzápätí zavrhol, nahnevaný sám na seba, a pridal do kroku smerom k Námestiu Carioca, odkiaľ chcel ísť drožkou. Keď tam prišiel, nastúpil a prikázal kočišovi, aby vyrazil plnou rýchlosťou.

‚Čím skôr, tým lepšie,‘ premýšľal. ‚Už to nevydržím.‘

Pravidelný konský klus jeho nervozitu iba zvyšoval. Čas letel a on bude zakrátko stáť zoči-voči nebezpečenstvu. Takmer na konci Ulice Starej gardy musela drožka zastaviť, cestu im zahradil prevrátený voz. Camilo sa v duchu potešil prekážke a čakal. Po piatich minútach si všimol, že naľavo, kúsok od drožky stojí dom veštice, za ktorou kedysi Rita zašla, a nikdy si tak veľmi neželal veriť kartám. Pozrel hore a videl, že okná sú zatvorené, hoci z ostatných domov vyzeralo množstvo zvedavcov, ktorí sledovali nehodu na ulici. Vyzeral celkom ako bydlisko ľahostajného Osudu.

Camilo sa v drožke oprel, aby nič nevidel. Bol nesmierne rozrušený a zhlboka spod duševných vrstiev sa začali vynárať duchovia dávnych čias, minulé presvedčenia a staré povery. Kočiš mu navrhol, aby sa vrátili na križovatku a vydali sa inou cestou. On však odmietol a tvrdil, že radšej počká. Potom sa predklonil a zahľadel na dom. Neveriacky pokrútil hlavou. Z veľkej diaľky k nemu na obrovských sivých krídlach prilietala myšlienka, aby zašiel za vešticou, objavovala sa a mizla, až sa vytratila. Onedlho však opäť zamávala krídlami a krúživo sa približovala čoraz väčšmi. Na ulici zatiaľ vykrikovali chlapi dvíhajúci voz: „Pod! Teraz! Tlač! Ešte! Ešte!“

Prekážku o chvíľku odstránia. Camilo zavrel oči, usiloval sa myslieť na niečo iné, ale manželov hlas mu stále šepkal do ucha slová z lístka: ‚Príd' hneď...‘ Videl, ako sa pred ním odvíja zápletka drámy, a zachvel sa. Dom sa naňho díval. Nohy ho chceli odniesť z drožky dovnútra. Camilo sa ocitol pred dlhým nepriehľadným závojom. Mysľou mu prebehli mnohé nevysvetliteľné udalosti. Matkin hlas mu opakoval hŕbu neuveriteľných príhod a slová dánskeho princa mu zneli v duchu: ‚Sú veci na nebi i na zemi, o ktorých tvoja veda nesníva.‘ Čo môže stratiť, ak...?

Precitol až na chodníku pred dverami. Kočiša požiadal, aby počkal, rýchlo sa prešmykol chodbou a vystúpil po schodisku. Sliepňajúce svetlo, vyšliapané schody, lepivé zábradlie – on však nič z toho nevidel ani necítil. Vyšiel hore a zaklopal. Keď sa nikto neukazoval, uvažoval, že zíde dolu, ale bolo neskoro. Zvedavosť mu pulzovala v žilách, v spánkoch mu búšilo. Zaklopal ešte raz, dvakrát, trikrát. Prišla žena – veštica. Camilo povedal, že si prišiel po radu, a tak ho zaviedla dnu. Ešte tmavším a chatrnejším schodiskom vyšli na povalu. Hore bola malá izbička, slabo osvetlená jedným oknom, s výhľadom na zadnú strechu domu. Ošarpaný nábytok, ponuré steny, od všadiaľ dýchala

bieda, tá však kartárkinu dôveryhodnosť skôr umocňovala než narúšala.

Veštica ho usadila k stolu a sadla si oproti nemu chrbtom k oknu, takže tá trocha svetla zvonka dopadala Camilovi na tvár. Otvorila zásuvku a vybrala balíček podlhovastých ufúľaných kariet. Rýchlo ich miešala a pritom naňho hľadela, nie priamo, spod prižmúrených viečok. Mala asi štyridsať, bola Talianka, chudá a počerná, s veľkými lživými, prenikavými očami.

Vyložila na stôl tri karty a povedala: „Najprv sa pozrieme, čo vás sem privádza. Máte veľký strach...“

Camilo prekvapene prikývol.

„A chcete vedieť,“ pokračovala, „či vám niečo nehrozí.“

„Mne a jej,“ vysvetlil dychtivo.

Veštica sa neusmiala, iba ho požiadala, aby počkal. Rýchlo vzala karty a premiešala ich dlhými, tenkými prstami so zanedbanými nechtami. Miešala ich dôkladne, preložila balíček raz, dvakrát, trikrát a začala ich vykladať. Camilo na ňu zvedavo a napäto upieral zrak.

„Karty vravia...“

Camilo sa k nej naklonil a hltal slovo za slovom. Povedala mu, že sa nemá čoho báť. Nič sa nestane jemu ani jej, ten tretí nič netuší. Predsa len je však namieste veľká opatrnosť, lebo vzbĺkla závišť a nevraživosť. Rozprávala o láske, ktorá ich spája, a o Ritinej kráse. Camilo bol očarený. Veštica skončila, pozbierala karty a vložila ich do zásuvky.

„Vrátili ste mi do duše pokoj,“ ďakoval a potriasol ponad stôl veštici rukou. So smiechom vstala.

„Chodte už,“ povedala, „chodte, *ragazzo innamorato*¹...“

Potom sa mu ukazovák dotkla čela. Camilo sa zachvel, akoby to bola ruka samej Sibyly, a tiež sa postavil. Veštica prešla k bielizníku, na ktorom stál tanier s hrozienkami, vzala si stravec, začala ho oberať a jesť, dva rady jej bielych zubov ostro kontrastovali so špinavými nechtami. Aj pri tejto

---

¹ zamilovaný mladík (pozn. prekl.)